

ICONOGRAPHISK POST
NORDISK TIDSKRIFT FÖR BILDTOLKNING
NORDIC REVIEW OF ICONOGRAPHY

NR 1, 2021

INNEHÅLL / CONTENTS

Förord / Editorial	3
<i>Sebastian Selvén</i>	7
“Går jag till sängs med tolv Guds änglar ...”: den judisk-kristna konsten att somna och avsomna i bild och bön	
<i>Elisabeth Andersen</i>	41
Svevende dåpsengler	
<i>Peter Gillgren</i>	67
Wendelius teckningar föreställande Esters historia. En kommentar till Bengtsson och Vahlne samt en nytolkning av de så kallade Gripsholmstavlorna	
<i>Bokrecensioner / Book reviews</i>	84–102

ICONOGRAPHISK POST • NORDISK TIDSKRIFT FÖR BILDTOLKNING
NORDIC REVIEW OF ICONOGRAPHY NR 1, 2021. ISSN 2323-5586
PP. 41–66.

Elisabeth Andersen

Elisabeth Andersen, art historian at the Norwegian Institute for Cultural Heritage Research (NIKU), Oslo, Norway.

Email: elisabeth.andersen@niku.no

Svevende dåpsengler

Flying Baptismal Angels

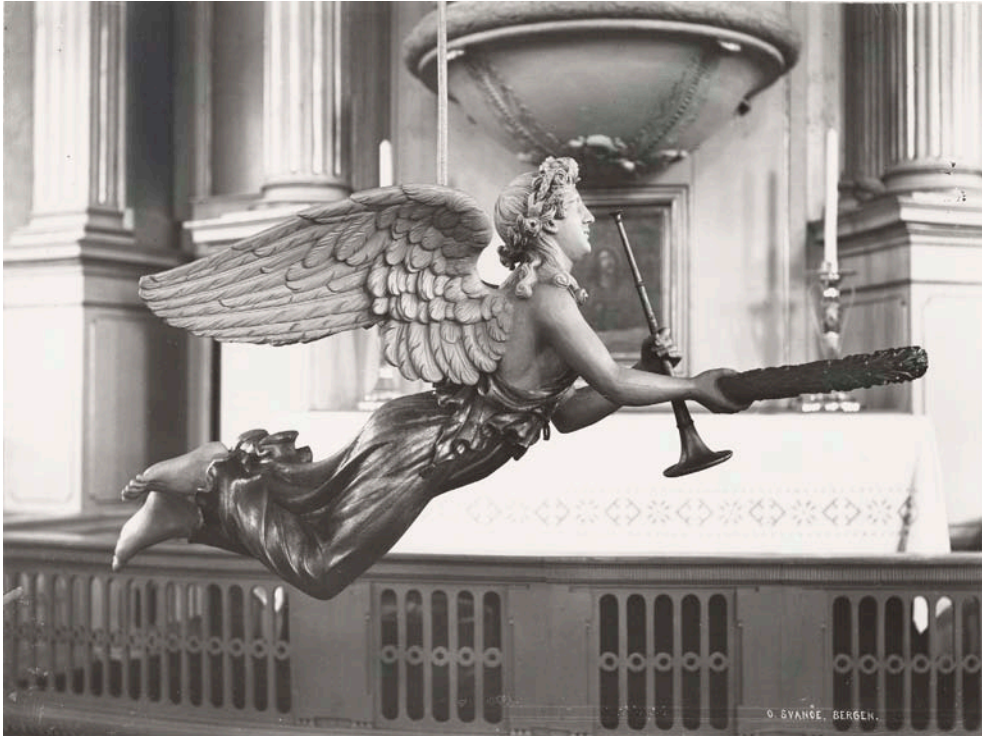
Abstract: Flying, or descending baptismal angels served as mobile sculptures and hung from the ceilings of churches, in the areas between altars and pulpits. The angels “came to life” during the Baptism service: by means of a special mechanism located in the attic, they were made to descend before the eyes of the congregation, holding the font in one or both hands. The angels were carved in wood, often in human size, painted and gilded. Their hair and clothes were sculpted as fluttering in the wind while the wings were poised to flap. They started to appear in the middle of the 17th century in north Germany, and peaked in popularity in the 18th century, mainly around Saxony, Pomerania and Prussia, Denmark, Sweden and Norway. Despite the marvel and fascination of these animated angels, they also elicited feelings of discomfort, and sometimes even horror.

They could also be troublesome for the clergy and were therefore removed from church interiors during the second half of the 19th century. In the middle of the 20th century, however, they underwent a small revival and returned to their churches, although mostly in a decorative role. In this article, I examine the Scandinavian flying baptismal angels as a phenomenon: Why did churches get animated angels as baptismal fonts? In what way do the Swedish, Danish and Norwegian angels differ from one another? And what problems did these unconventional and “lively” baptismal angels cause?

Keywords: Baptismal Font, Angels, Church Art, Baptism, Wooden Sculpture

Svevende dåpsengler

Elisabeth Andersen

*Fig. 1. Dåpsengel (1794) i Nykirken i Bergen før kirken brant i 1944.
Foto O. Svanø, Universitetsmuseet i Bergen.*

Baptismal angel (1794) in Nykirken in Bergen, Norway, before the church fire in 1944.

Innledning

Hvad der magtfuldt bed seg fast i min opmærksomhed det var en hvid, diger, sværlemmet engel, som til hverdags svæved højt oppe under hvælvingen med en skål i hænderne, men som om søndagen dalede sagtelig ned blant os når der skulde døbes børn.¹

Slik beskrev Henrik Ibsen sitt uforglemmelige møte med dåpsengelen i Christianskirken i Skien da han var syv år.² Denne dramaturgien må ha gjort et stort inntrykk, ikke bare på Ibsen, men på de mange forsamlinger som var vitne til slike dåpshandlinger: Plutselig kom en engleskulptur med oppslåtte vinger og flagrende gevanter dalende ned som fra himmelen, med dåpsvannet i sine hender.

Svevende dåpsengler dukket opp på midten av 1600-tallet i Nord-Tyskland, og fikk sin storhetstid på 1700-tallet. I løpet av første halvdel av 1700-tallet spredte de seg til Sverige, Danmark og Norge. Samtidig med de svevende dåpsenglene, fantes det også stående og etter hvert knelende dåpsengler. I motsetning til de stående og knelende ble de svevende dåpsenglene satt i fysisk bevegelse. Lik animerte figurer som tilføres liv for å inneha en rolle i et spill,³ kan man si at dåpsenglene ble levendegjorte, og som sendt fra himmelen, for å bringe dåpsvannet til dåpen. Det er disse *animerte* dåpsenglene jeg i det følgende skal utforske.

En svevende dåpsengel er utskåret i tre, bemalt og forgyldt. I hendene holder den et dåpsfat, som ofte er formet som et kamskjell eller plassert i en laurbærkrans. I noen tilfeller kan den også holde en basun, en palmekvist, en bok eller et skriftbånd. De kan variere i lengde fra ca 50 cm og helt opp til 200 cm. Ved hjelp av en motvekt eller manuell sveive ble de senket ned fra taket og heist opp, sågar i noen tilfeller gjennom en luke opp til loftet.

Jeg vil i det følgende undersøke de svevende dåpsenglene som fenomen: Hvorfor fikk kirker animerte engler som døpefonter? Hvordan skiller de svenske, danske og norske englene seg fra hverandre? Hvilke utfordringer skapte bruken av disse "levende" dåpsenglene?

Tidligere forskning

Den grundigste og mest omfattende forskningen og dokumentasjonen er gjort på de tyske dåpsenglene.⁴ Det har derimot vært mindre forskning på de skandinaviske dåpsenglene. De svenske dåpsenglene er best dokumentert, med flere mindre artikler fra 1980-tallet,⁵ og en mer detaljert oversikt fra 2001 skrevet av Bengt Stolt.⁶ Han har gjort en samlet oversikt og beskrivelse av alle de bevarte svenske svevende englene, og tar for seg i sine artikler deres gestalt og hvorfor de til slutt ble tatt ut av bruk. Carsten Bach-Nielsen gjennomgår i sin artikkel fra 1994 de teologiske og kirkehistoriske begrunnelsene for bruk av engler i dåpen.⁷ Her tar han for seg både de svevende, stående og knelende dåpsengler.

De norske dåpsenglene har fått minst oppmerksomhet. Foruten beskrivelser knyttet til inventaret i norske kirker, dokumentert i *Norges Kirker* og i enkelte kirkers jubileumsbøker, finnes det ikke en samlet dokumentasjon eller oversikt over dåpsenglene. Den mest utførlige undersøkelsen er et kapittel skrevet av Kåre Olav Solhjell fra jubileumsboken *Gol kyrkje gjennom 100 år* (1982).⁸ Han nevner 17 dåpsengler, et antall han har fra den danske arkitekt Sven Fritz' upubliserte oversikt over de norske dåpsenglene. Det kommer ikke frem hvilke disse er, om de inkluderer tapte eller om de inkluderer alle typer dåpsengler. Solhjell referer til Fritz' konklusjon om at de norske dåpsenglene kan deles i to grupper: de som kom til Norge rundt midten av 1700-tallet via handel med Nord-Tyskland og de som kom rundt 1800 via rikssambandet med Danmark.⁹ Marit Wang vier dåpsengler en side i boken *Engler i Norge* fra 1984.¹⁰ Her understreker hun hvordan en svevende dåpsengel er en *illusjon* og en type *deus ex machina*. Sigrid Christie nevner kun dåpsengler som et fe-

nomen i sin avhandling om den Lutherske ikonografi i Norge (1973).¹¹ I Anne Helgesens avhandling *Animasjonen – figurteatrets velsignelse og forbannelse: norsk figurteaterhistorie* (2003) vies de svevende dåpsenglene oppmerksomhet under kapittelet "Den lutherske kirkes figurspill".¹² Her tar hun for seg dåpsengler som animerte figurer som en del av en teatralisk kirkekunst med tradisjoner tilbake til middelalderen.

Utbredelse

Svevende dåpsengler dukket opp i andre halvdel av 1600-tallet i det som var den nordlige protestantiske delen av Tyskland; Øst-Preussen, Pommern, Brandenburg og midt-Tyskland. De fleste tyske dåpsengler er fra 1700-tallet og teller flere hundre. I løpet av første halvdel av 1700-tallet dukket de også opp i Sverige, Danmark og et par tiår senere i Norge. I Sverige har Bengt Stolt registrert 22 bevarte svevende dåpsengler, 18 av disse befinner seg i området rundt Jönköping.¹³ Disse er i hovedsak fra perioden 1730–1770. I Danmark er det meg bekjent kun åtte svevende dåpsengler, hvorav to er bevart i dag.¹⁴ Dette er et overraskende lite antall, med tanke på de mange kirkebygg og med den nære tyske kulturinnflytelsen.¹⁵ Alle de danske var fra midten av 1700-tallet, og de to bevarte, i Starup kirke i Slesvig og i Borreby slottskapell på Sjælland, er begge fra 1740-årene.

I Norge har jeg registrert 30 svevende dåpsengler (se tabell, s. 62), hvorav 17 er bevarte. De finnes spredt over landet, med størst forekomst på vestlandet, men også i Vestfold og Telemark er de godt representert. Den første daterte engelen i Norge er fra 1758, men de fleste er noe yngre enn de svenske og danske, og er fra perioden 1770–1830.¹⁶

Fenomenet svevende dåpsengler

I Bibelen nevnes ikke engler i forbindelse med dåp, men likevel har engler alltid blitt knyttet til dåpen.¹⁷ En engel skal ha vært til stede ved Jesu dåp, slik det blir fremstilt i kirkekunsten fra middelalderen til moderne tid. I de forskjellige fremstillingene av Jesu dåp er ofte en eller flere engler til stede, og de holder ofte et rent klede frem, som symbol på det nye livet som dåpen representerer.¹⁸ Døpefonter og dåpsfat har blitt dekorerte med engler, og engler har blitt hengt over døpefonter inne i dåpshus, som i Holt kirke (fig. 2). Engler var på denne måten symbolsk til stede, som dåpsvitner og som forkynnere av dåps-

Fig 2. Dåpsbus med engel (1758) i Holt kirke, Agder fylke. Foto NIKU.
Baptistry with an angel (1758) in Holt Church, Agder County, Norway.

sakramentets evangelium.¹⁹ Med dåpsenglenes inntreden blir de også bærere av selve dåpsfatet. Engler var i det protestantiske kirkerom perfekte skikkelser til denne oppgave, som Carsten Bach-Nielsen understreker: “Ingen anden figur kunne vel komme på tale, hvis man endelig skulle lade fadet holdes af et ‘levende’ væsen”.²⁰

Ideen om å heve og senke engler i kirkerommet, var ikke ny. I middelalderen ble dåpsfatene utstyrt med store lokk for å beskytte det hellige dåpsvannet. Disse store lokkene ble hevet og senket. I Tyskland finnes det flere eksempler på en anordning der en engel ble senket når lokket ble heist opp.²¹ Engler kunne også bli heiset ned i forbindelse med religiøse spill. Både spill med levende mennesker og med figurer var en del av messen i middelalderen i forbindelse med jul- og påskehøytid, eller helgenfester.²² Kristusfigurer ble også, i forbindelse med Kristihimmelfart, heist opp til himlingen eller sågar gjennom luker opp til loftet.²³ I Italia ble kirkenes takhøyde utnyttet til diverse flyvekonstruksjoner i store visuelle teateroppsetninger, *sacre rappresentazioni*, der både barn og figurer var i bruk.²⁴

De svevende dåpsenglene har først og fremst sitt utspring i barokkens fascinasjon for teaterkunst. Med fremveksten av operaen som en ny scenedramatisk form, ble spektakulære stykker oppført med stadig nye spesialeffekter og teknologiske løsninger.²⁵ Disse effektene fascinerte og forbløffet publikum,²⁶ slik dåpsenglene kunne sette i sving følelser, når de kom dalende ned i all sin prakt foran menigheten. Bengt Stolt beskriver en skildring fra 1890-tallet av en dåps-scene i Bredestad kirke i Skara stift som illustrere det teatraliske ved bruken av svevende dåpsengler:

Medelst en lina var ängeln, som i händerna höll dopskålen, upphissad i taket öfver altaret. Då den kvinna, som bar barnet, hade jämte faddrarne framkommit till altarringen och det moment under akten var inne, då prästen skulle begjuta barnets hufud med vatten, hade den för tillfället tjänstgörande kyrkovärden, som för detta ändamål befann sig på en undandold plats i kyrkan, att nedfira den lina uti hvilken ängel hängde. Ängeln kom då så att säga sakta nedsväfvande från taket och stannade mellan prästen och kvinnan, som bar barnet. Ängeln hade vid nedfirandet ansiktet vänt mot församlingen, men genom en särskild mekanism kunde kyrkovärden svänga på figuren, så att dess ansikte vändes mot den i altaret stående prästen, hvarvid ängel samtidigt framräckte dopskålen åt densamme. Sedan själva dophandlingen var förrättad upphissades ängeln ånyo i taket, där den fick försvinna genom en öppning uti detsamma.²⁷

Denne dramaturgien, som man kan forestille seg må ha vært et fascinerende syn for menigheten, skulle også vise seg å ha noen ulemper, både praktiske og estetiske. Dette skal jeg komme nærmere innpå senere.

Dåpsenglenes gestalt

Engler er Guds tjenere og budbringere som viser seg for mennesker gjennom åpenbaringer. Både det hebraiske ordet *mal'ak* og det greske ordet *angellos* betyr «sendebud» eller «utsending», og henspiller på både metafysiske skapninger og vanlige mennesker sendt av Gud. I bibelen blir englenes utseende sjelden beskrevet. Augustin hevdet at vi ikke kunne vite hvorvidt englene hadde materielle kroppar eller ei, noe som er videreført av Thomas av Aquinas, som betraktet engler som kun åndelige vesener. I den kristne kunsten utviklet det seg en ikonografi der vinger ofte ble brukt for å indentifisere Guds utsendinger eller englers tilstedeværelse.²⁸ Englene kunne åpenbare seg i mange former, og menneskelige gestalter var bare én av disse. I den tidlig moderne tid fremstiltes engler i kunsten ofte som androgyne skikkelser, men de kunne også ha mannlig og kvinnelig utseende. Dette gjelder også dåpsenglene.

De svevende dåpsenglene kan grovt sett deles inn i to hovedgrupper. Den ene gruppen er de større englene som kjennetegnes ved at de er fremstilt, ofte i både trekk og proporsjoner, som et fullvoksent vesen (et menneske med vinger) og måler fra rundt en meter og helt opp til to meter. I Sverige er det kun tre engler som hører til denne gruppen, og i Danmark er det én, mens i Norge teller de nesten halvparten. Disse dåpsenglene fremstår som både menn og kvinner, og de største kan gi assosiasjoner til gallionsfigurer. Flere av de norske dåpsenglene ble tilvirket på Holmen i København, der de samme billedhuggerne også lagde gallionsfigurer. Billedhugger Friderich Christian Willerup, som arbeidet på Holmen, lagde dåpsengelen til Domkirken i Bergen i 1758 (som senere ble hengt i Nykirken).²⁹ Fra Holmen kom også dåpsengelen som ble gitt til Nykirken i 1794 (fig. 1).³⁰ Fritz' teori om at dåpsenglene kom til Norge via Tyskland på midten av 1700-tallet, og fra Danmark først på 1800-tallet, stemmer dermed ikke når det gjelder de svevende typene.³¹

Dåpsenglene i denne gruppen er ikledd klassisistiske kjoler, knelange eller fotside, som dåpsenglene i Hakarps kyrka (fig. 4). Kjolen kan være festet med et belte i midjen, og noen har små knapper som holder ermene eller skjortene oppe, som en illusjon av at de trenger plass til å bevege armer og ben under fly-

Fig. 3. Dåpsengel (1779) i Bredestad kirke, Småland, Sverige. Foto F. Berg, NIKU.

Baptismal angel (1779) in Bredestad Church, Småland, Sweden.

Fig. 4. Dåpsengel (1759) i Hakarp kirke. Engelen har holt en bok i venstre hånd. Foto Elisabeth Andersen.

Baptismal angel (1759) in Hakarp Church, Norway. The angel once held a book in its left hand.

Fig. 5. Dåpsengel (midten av 1800-tallet) i Gol kirke. Foto Kirkebyggdatabasen.no
Baptismal angel (mid-19th century) in Gol Church, Norway.

vingen. Englene holder dåpsfatet i en eller begge hender. De svenske englene holder dåpsfatet i et kamskjell, som er et symbol for dåp og oppstandelse. De norske dåpsenglene holder dåpsfatet i en ring, som symbol på evigheten, eller i en laurbærkrans, som fra antikken har vært et symbol for seier, og i denne sammenheng et symbol for himmelens triumf. De som bærer dåpsfatet i en hånd holder i den andre hånden et attributt, som oftest er en basun (fig. 5 og 6), eller en bok (fig. 12). Det er kun de norske i denne gruppen som har bevart sine attributter, mens dåpsengelen i Hakarps kirke (fig. 4) har mistet boken den en gang holdt.

Den andre gruppen kjennetegnes ved at englene har en mer barneaktig, ofte lubben (putti-aktig) guttekropp som i størrelse ligger på rundt 50–100 cm. Disse er halvnakne, kun iført et lendeklede, magebelte eller et knelangt skjørt. De fleste dåpsenglene i Sverige tilhører denne gruppen. I Norge befinner omtrent halvparten seg i denne gruppen og i Danmark finner vi én (fig. 7). De norske og svenske skiller seg fra hverandre på flere måter. De svenske holder dåpsfatet, oftest formet som et kamskjell, i den ene hånden, mens i den andre kan de holde et skriftbånd eller en bok. På skriftbåndene er det tekst hentet fra det

nye testamentet som omhandler dåp (Joh. 3:5, Mark 16:16). Andre kan holde en palmegren, som et symbol på Kristus seier over døden, som dåpsenglene i Södra Fågelås kirke (fig 8).³²

De norske holder alltid dåpsfatet i begge hender, enten i en ring, rett i hendene eller i en laurbærkrans. De norske og danske kan ha et lendeklede drapert rundt midjen, som i Voss kirke (fig. 9) og Borreby kirke (fig. 7). Andre har magebelter, som kan være dekorative, som vi finner i Brunkeberg kirke (fig. 16) eller enkle bånd, som i Stamnes kirke (fig. 10). Også flere svenske dåpsengler er ikledd et draperi, slynget rundt midjen eller over rygg og midje, som i Fågelås, Månstad, Sventorp og Hjortsberga kirker. Men de fleste svenske dåpsenglene er kledd i knelange kjørt med et belte knytt i en dekorativ sløyfe i front. Skjørtene holdes oppe i to splitter med små knapper over knærne, som i Bredestad kirke (fig. 3). I Lekeryd kirke finnes et eksempel på en dåpsengel (fig. 11) med et kort lendeklede, som illuderer skinn, med et bånd som går på tvers over brystkas-

Fig. 6. Dåpsengel (1797) i Nykirken, opprinnelig hang den i Domkirken i Bergen. Skåret av Frederik Christian Willerup (1742–1819). Foto Kirkebyggdatabasen.no

Baptismal angel (1797) in Nykirken, Bergen, originally from Bergen Cathedral. Sculpture by Frederik Christian Willerup (1742–1819).

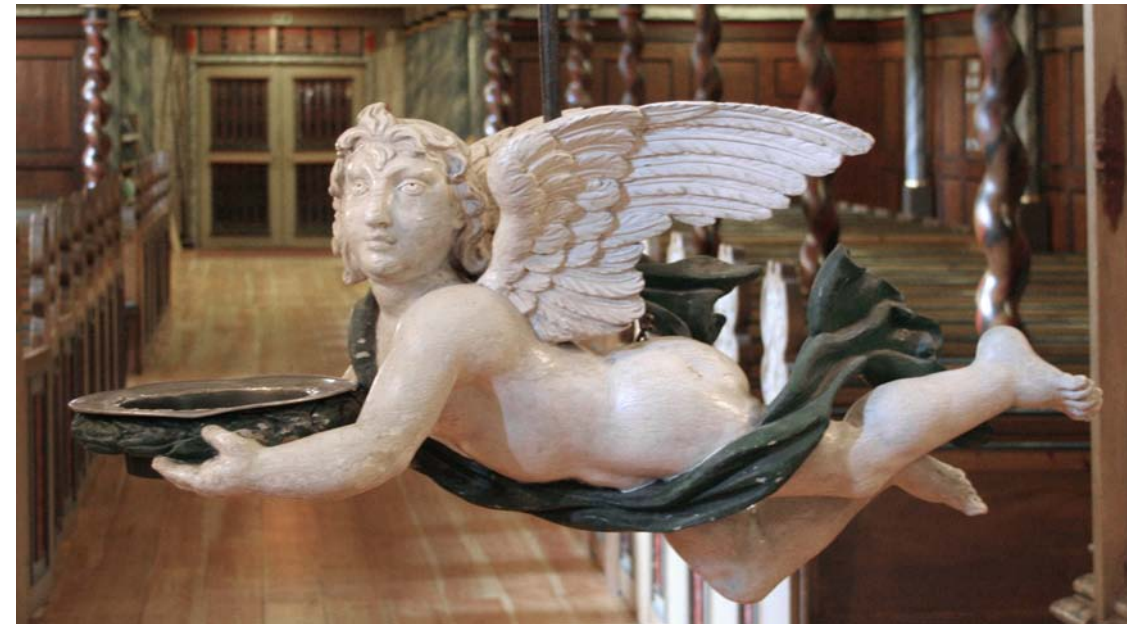
Fig. 7. Dåpsengel (1742) i Borreby Kapel (Magleby sogn), Sjælland, Danmark. Foto Aina Aske.

Baptismal angel (1742) in Borreby Chapel (Magleby), Zealand, Denmark.

Fig. 8. Dåpsengel (midten av 1700-tallet) i Södra Fågelås kirke, Västergötland, Sverige. Foto F. Berg, NIKU.

Baptismal angel (mid-18th century) in Södra Fågelås Church, Västergötland, Sweden.

Fig. 9. Dåpsengel skåret på slutten av 1700-tallet, men kom fra København til Voss kirke i 1820. Foto A. M. Hoff, NIKU.

Baptismal angel, from the late 18th century, moved from Copenhagen to Voss Church, Norway, in 1820.

sen og gir assosiasjoner til erkeengel Mikael, slik han fremstilles i kunsten fra 1600- og 1700-tallet. Dette er en fremstilling som er mer vanlig blant de tyske dåpsenglene.

Generelt kan man si at det er mindre variasjon blant de svenske dåpsenglene, noe som kan ha sin forklaring i at de fleste er laget i samme område og på samme tid. Flere er også tilvirket av samme billedhugger/verksted eller skåret etter samme forbilde. De norske varierer mer i størrelse, stil og utseende, noe som kan forklares ved at de ble laget over en lengre periode og kommer fra, og befinner seg i, ulike områder i landet. Noen er importert fra Danmark, mens andre kan ha blitt skåret av dyktige norske billedhuggere eller av en lokal treskjærer, noe som er med på å forklare deres varierende kvalitet og utseende.

Dåpsenglene i begge gruppene har ofte forgylte vinger, hår og drakt. Mange av disse ville opprinnelig hatt vinger og kleder i flere farger. Med klassisismens inntog på 1800-tallet ble mange dåpsengler overmalt med gråhvit farge, for å

Fig. 10. Dåpsengel (ca 1800–1830) i Stamnes kirke.
Foto A. M. Hoff, NIKU.
Baptismal angel (c. 1800–1830) in Stamnes Church, Norway.

Fig. 11. Dåpsengel (1764) i Lekeryd kirke, Småland, Sverige. Foto Ann Klint.
Baptismal angel (1764) in Lekeryd Church, Småland, Sweden.

Fig. 12 a.

Fig. 12 a–b. Dåpsengel (1830) i Vikøy kirke: (a) før og (b) etter konservering i 1967. Foto (a) Riksantikvarens arkiv, (b) A. M. Hoff, NIKU.

Baptismal angel (1830) in Vikøy Church, Norway: (a) before conservation, (b) after conservation in 1967.

Fig. 12 b.

illudere stein/marmor. Mot slutten av 1800-tallet ble engler med forgylte vinger, hår og kleder overmalt med mørke farger, som engelen i Vikøy kirke (fig. 12). I andre halvdel av 1900-tallet, da mange dåpsengler ble restaurert og hengt opp igjen i kirkerommene, fikk de tilbake sine opprinnelige farger og forgyllning. Dåpsengelen som hang i Nykirken før den brant i 1944 (fig. 1) ble far-

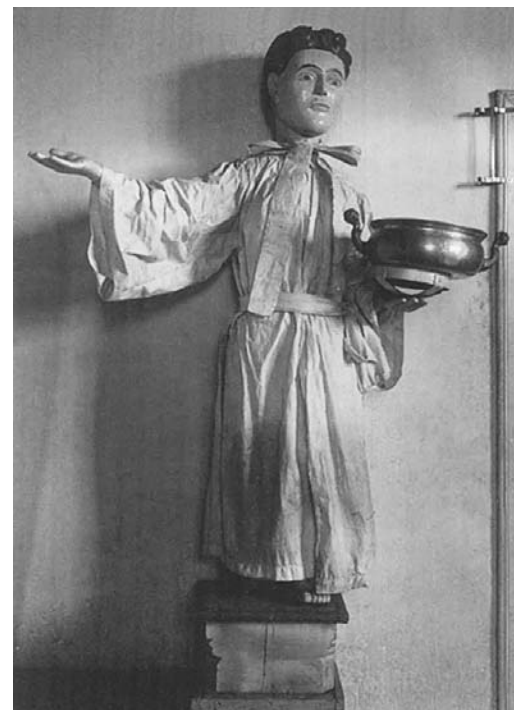
gerestaurert i 1941–43. Da fikk den sine opprinnelige farger: “dyprød kjortel, kjødfarvet hud og om pannen en blomsterkrans i sølv og rosa. Vinger av ekte gull og tuba i venstre hånd og en olivenfarget laurbærkrans”.³³

Dåpsenglenes skjebne

I andre halvdel av 1800-tallet var de svevende dåpsenglene blitt umoderne og mange var i dårlig stand. De ble tatt ut av bruk, og flere ble fjernet fra kirkerommet, noen bare etter 20–30 år i bruk. De som ikke ble tatt ned hadde kanskje allerede falt ned, noe som ikke var uvanlig. I Gol kirke mistet dåpsengelen både en finger og en fot etter et fall, men disse ble reparert og engelen hengt opp igjen.³⁴ Andre ganger ble de lagt rett på loftet med brukne vinger, armer og ben. Fall kunne også få større konsekvenser; i 1833 falt en dåpsengel i Magdeburg, som målte 160 cm, ned og traff kantoren så han døde på stedet.³⁵

Fig. 13. Dåpsengel (andre halvdel av 1700-tallet) i Borre kirke. Foto Elisabeth Andersen. Baptismal angel (second half of the 18th century) in Borre Church, Norway.

Fig. 14. Stående dåpsengel fra Frostviken (Gäddede) kirke, Jämtland, Sverige, ikledd en hvit drakt. Skulpturen er skåret av nordmannen Lars Ingenlo 1833. Foto Erik Salvén 1927 (ATA), etter Tølhammer 1998, s. 29, fig. 32.

Baptismal angel in Frostviken (Gäddede) Church, Jämtland, Sweden, dressed in a white garment. Sculpture by the Norwegian Lars Ingenlo, 1833.

På denne tiden begynte det også å komme klager på at dåpsenglene var upraktiske. Flere prester var misfornøyde med de svevende englenes anordninger. Det fortelles om dåpsvann som skvulpet ut da englene ble senket fra taket, andre fikk man ikke til å henge stille og det oppsto situasjoner der man slet med heiseanordningen. I Borre kirke måtte kantoren hoppe opp og dra engelen ned i foten med kraft, noe som ofte ble betegnet som komisk i stundens alvor.³⁶ I Vikøy kirke ble engelen trukket ned ved hjelp av en lang hake som ble huket fast i den store kroken på engelens mage, noe som vakte anstøt hos menigheten.³⁷

Selv om engler gikk problemfritt inn i den protestantiske symbolverden, gikk ikke alltid dåpsenglene like problemfritt inn i kirkerommene. Dåpsenglene i Tyskland ble ofte sett på som papistiske i den reformerte kirken, særlig engler som ble påkledd. Selv om dette ikke er et så kjent fenomen i Skandinavia, kan det ikke utelukkes at det også har forekommet her. En stående dåpsengel fra Frostviken (Gäddede) kirke ble i forbindelse med dåpen ikledd i en hvit fot-sid drakt, belte i livet og en stor sløyfe rundt halsen (fig. 14).³⁸

I Grünberg (Hessen) skapte en dåpsengel i 1717 stor skandale fra øyeblikket den kom til kirken. Det fortelles at engelen var ikledd en hvit kjole og hadde hvite strikkede strømper med røde bånd og hvite lærsko med røde heler.³⁹ Borge-
mesteren gikk ut og hevdet at det var papistisk å kle på en engel, og menig-
heten la inn protester mot at et slikt “avgudsbilde” ble hengt opp i kirken, og
dét til og med i forbindelse med 200-års jubileet for Luthers 95 teser! I Braun-
schweig gikk det så langt at det i 1846 ble forbudt å bruke dåpsengler:

Nicht minder entstellend für das Innere des Kirchengebäudes sind die an der
Decke desselben hängenden sogenannten Taufengel, welche sich aus frühere
Zeit noch hier und da erhalten haben, und die durch ihre gewöhnlich ge-
schmacklosen Gestalten einen unangenehmen Eindruck machen.⁴⁰

Det var altså ikke teologiske årsaker til at dåpsengler ikke skulle anvendes lenger,
men estetiske.

Mange av dåpsenglene både i Tyskland og Skandinavia ble etter hvert også i
en så dårlig forfatning at både prest og menighet ønsket å få dem fjernet. I 1830
ble dåpsengelen i Nässjö kirke (fig. 15) betegnet som “oduglig, skröp” og be-
skrivelsen av dåpsengelen i Jonsberg kirke er heller ikke flatterende: “På vinden
öfver Socknestugan står en stor illa formad så kallad Dop-Engel af träd”.⁴¹

Det fortelles også om engler som ble fjernet fordi barn begynte å gråte da
dåpsenglene ble senket, som i Brunkeberg kirke i Telemark (fig. 16). I Jons-
berg kirke hadde dåpsengelen blitt lagt på loftet “sedan en gumma svimmat av
förskräckelse och tappat barnet, när ängeln åkte ner”.⁴²

Ikke bare blant prester og menigheter var dåpsenglene upopulære, men også
blant kunsthistorikere og antikvarer stod englene lavt i kurs. Den norske kunst-
historien og antikvaren Lorenz Dietrichson var ikke nådig da han i 1902 skrev:

De smagløse under Rationalismens Tid i vort Land yndede, midt i Koret an-
bragte hængende Døbefonter i Form af Engle, holdende et Døbefad i Haan-
den, broget malede og forgyldte, der med en Krog i Ryggen svævende ned fra
Korets Tag, og – smagløst nok – ved Hjælp af en Ring i Maven kunde drages
ned, naar de skulle bruges, findes endnu paa flere Steder i vort Land til og med
i Stæderne.⁴³

Fig. 15. Dåpsengel (1739) i Nässjö gamle kirke, Småland, Sverige. Foto F. Berg, NIKU.
Baptismal angel (1739) in Nässjö old Church, Småland, Sweden.

Fig. 16. Dåpsengel (1790–1830?) i Brunkeberg kirke. Foto Elisabeth Andersen.
Baptismal angel (1790–1830?) in Brunkeberg Church, Norway.

Heller ikke historiker og arkeolog Bendix Bendixen var begeistret for dåpsenglene som han observerte på sine antikvariske turer på Vestlandet. I 1904 besøkte han Fana kirke etter at den ble ombygget i 1870, og han skrev opprørt:

At de gamle paramenter er kastet tilside, kan mindre forundre, men vel at den stilfulde Klæberstens Døbefont er bleven fortrængt af en stygt udskåret svævende Engel med Tindfad. Og det saa sent som i 1871! De folk, der har faaet denne ind i Kirken, synes at have maattet leve aandelig noget Decennier tilbage i Tiden.⁴⁴

Bendixen tok feil om alderen på engelen, som antagelig er eldre og må ha hengt i kirken før den ble pusset opp, eller kommet fra en annen kirke. De middelalderiske døpefontene av stein ble tilbakeført, eller nye, mer passende døpefonter anskaffet, og dåpsenglene ble fjernet. Arkitekt Christian Christie skrev i 1865: “Den gamle frygtelige Døbe-engel fra Paryktiden syntes jeg maatte skaffes bort, hvorfor jeg udarbeidede en Skidse til en Døbefunt som, forfattet i Koret's Stil, skulde staa midt i dette”.⁴⁵

Konklusjon

Dåpsengler dukket opp i skandinaviske kirker på 1700-tallet. De kunne stå eller sveve (og senere knele), var skåret i tre, malt og forgylt og bar et dåpsfat i sine hender. De svevende dåpsenglene skiller seg ut fra andre typer dåpsengler ved at de ble hengt opp i koret, og ved hjelp av en heiseanordning senket ned foran forsamlingen under dåpsseremonien, med dåpsvannet i sine hender.⁴⁶ De svevende dåpsenglene kunne komme i form av et guttebarn eller som en fullvoksen kvinne- eller mannsskikkelse. Disse kunne være ikledd klassisistiske kjoler, mens guttebarna var ikledd korte skjørt, draperier eller magebelter. Med en eller to hender holdt de dåpsfatet, og de som hadde en hånd fri kunne holde en basun, palmegren eller et skriftbånd.

Det er i dag bevart i overkant av 40 svevende dåpsengler i Skandinavia, et antall som må ha vært betraktelig høyere, siden mange har blitt solgt, kastet eller gått tapt i kirkebranner. De fleste svevende dåpsenglene befinner seg i Norge og Sverige, mens i Danmark kjenner man kun til en håndfull. De svevende englene var animerte figurer, som sendt fra himmelen til jorden med dåpsvannet. Denne illusjonen av en “levende” engel ble understreket gjennom deres utforming: oppslåtte vinger klare for neste vingslag, hår som blåses bakover og draperier eller kjoler som flager i vinden. Men disse svevende englene skapte også

praktiske problemer – ugunstige heiseanordninger, vann som skvulpet ut ved nedsenkningen, og ikke minst deres fremtoning, som etter hvert ble oppfattet som både umoderne og estetisk frastøtende. Derfor ble de i andre halvdel av 1800-tallet og innover på 1900-tallet erstattet av mer passende døpefonter.

Dåpsenglene ble dermed kastet, solgt på auksjoner, sendt til museer eller lagt på loft. Men disse overtroiske Døbefunt, metafysiske flaggermusene, og himmelens lakeier skulle få en renessanse.⁴⁷ Utover 1900-tallet ble mange av dåpsenglene restaurert og hengt opp igjen i kirkene. De fleste henger i dag som dekor, gjerne over en døpefont eller et annet sted i kirken, mens andre har igjen fått tjene sitt opprinnelige formål; med dåpsvannet i sine hender daler de sakte ned når et barn skal døpes.⁴⁸

Fig. 17. Dåpsengel (1820–1833?) i Øyffjell kirke. Foto Kjetil Fulsås.
Baptismal angel (1820–1833?) in Øyffjell Church, Norway.

Svevende dåpsengler i Norge

<i>Kirke</i>	<i>Fylke</i>	<i>Hvis annet sted enn opprinnelig kirke</i>
Ukjent (i Bergenområdet?)	Vestland	Tapt
Borre	Vestfold og Telemark	
Brunkeberg	Vestfold og Telemark	
Fana	Vestland	
Filtvet	Viken	Tapt
Dale	Vestland	Tapt
Domkirken i Bergen	Vestland	Nykirken (Bergen)
Dolstad	Vestland	
Drevja	Nordland	
Fredrikstad	Viken	Tapt
Fåberg	Innlandet	Private eie
Gildeskål	Nordland	Tapt
Gjerstad	Vestland	Tapt
Gol	Viken	
Mariakirken i Bergen	Vestland	Granvin kirke
Nykirke	Vestland	Tapt
Haus?	Vestland	Tapt
Hosanger	Vestland	
Jondal	Vestland	
Røyken?	Viken	Tapt
Sem	Vestfold og Telemark	Tapt
Skien gamle	Vestfold og Telemark	Tapt
Stamnes	Vestland	
Vefs?	Nordland	Tapt
Vikøy	Vestland	
Voss	Vestland	
Østre Fredrikstad	Viken	Tapt
Øyfjell	Vestfold og Telemark	
Øystese	Vestland	
Åsane	Vestland	Tapt

Noter

- 1 Ferguson 1996, 268–269.
- 2 En påbegynt, men ikke avsluttet selvbiografi. Ibsen skrev ikke lenger enn til da han var kommet til omtrent syvårs-alderen og året han har sett engelen må da ha vært rundt 1835. Kirken brant i 1886 og engelen med den.
- 3 Helgesen 2003, 25.
- 4 Cuveland 1991; Hoffmann-Tauschwitz 2006; Poscharsky 2009; Becker-Carus 2012.
- 5 Stolt 1989; Stolt 1995; Stolt 2001
- 6 Stolt 2001.
- 7 Bach-Nielsen 1994, 7–33.
- 8 Solhjell 1982, 140–147.
- 9 Solhjell 1982, 145.
- 10 Wang 1984, 54.
- 11 Christie 1973.
- 12 Helgesen 2003, 64–69.
- 13 Stolt 2001, 111.
- 14 Bach-Nielsen 1994, 12–13. Dette antallet kan også være større, da det ikke er gjort en systematisk gjennomgang i arkivene etter tapte dåpsengler, men er de som er funnet beskrevet i *Danmarks Kirker*.
- 15 En sannsynlig forklaring kan være de sterke pietistiske strømningene i Danmark på denne tiden. Under Christian 6.s regjeringstid (1730–1746) ble offentlige teaterforestillinger og private fester på søndag- og helligdager forbudt. Dette var i den perioden da de svevende dåpsengler dukket opp i Skandinavia. Så kanskje nettopp fordi de svevene dåpsengelen hadde dette teatralske ved seg så ble det ikke å foretrukket i de danske kirkene? I 1738 ble det også utstedt et forbud mot omreisende teatergrupper – de fikk hverken øve eller spille i hverken Norge eller Danmark. Anker 1968, 9.
- 16 1758 er den tidligste daterte dåpsengelen, den ble forært av Peter og Samuel Rudolph Greve til Mariakirken i Bergen. Det er flere dåpsengler jeg ikke finner datering på, og som må undersøkes nærmere.
- 17 Cuveland 1991, 29–45; Bach-Nielsen 1994, 13–15; Keck 1998, 165. Tertullianus, Origenes, Gregorios av Nazianzos og Ambrosius skriver alle om englers tilstedeværelse under dåpen. *The Gelasian Sacramentary* (fra 8. århundre) inneholder en dåpsforberedende bønn som om at englene må føre oss til dåpsvannet.
- 18 Keck 1998, 165.
- 19 Bach-Nielsen 1994, 14.
- 20 Bach-Nielsen 1994, 13.
- 21 Stolt 1995, 56.
- 22 Helgesen 2003, 49.

- 23 Haastrup 1987, 159–161; Huitson 2014, 90.
 24 Helgesen 2003, 65.
 25 Lyons 2019, 387.
 26 Beaven 2018, 100–102.
 27 Stolt 1995, 61. Da historien fortelles er allerede dåpsengelen (fra 1774) tatt ned og hengt i sakristiet.
 28 Peers 2001, 16.
 29 Magerøy 1983, 59.
 30 Magerøy 1983, 184–185. Antagelig kommer også dåpsengelen i Voss kirke fra samme verksted, og den nå tapte dåpsengelen fra Fredrikstad kirke.
 31 Solhjell 182, 145.
 32 For mer om englenes attributter: Cuveland 1990, 64–72.
 33 Magerøy 1983, 184.
 34 Solhjell 1982, 146.
 35 Barescheer 1972.
 36 Hansen 1998–1999, 79.
 37 Erdmann 1933, 38.
 38 Telhammer 1998, 29–30.
 39 Cuveland 1991, 76–77; *Wetterauer Zeitung*, 12.9.2012, ”Von skandalösen Taufengeln in det Hospitalskirche Grünberg”, <https://www.wetterauer-zeitung.de/kreis-giessen/gruenberg-ort848763/skandaloesen-taufengeln-hospitalkirche-gruenberg-12083834.html> (lest 22.4.2021)
 40 Cuveland 1991, 86.
 41 Stolt 2001, 113.
 42 Stolt 2001, 113.
 43 Dietrichson 1902, 114–115.
 44 Bendixen 1904, 15.
 45 Magerøy 1980, 66. (*Paryktiden*: tiden da man brukte parykk, dvs. 1700-tallet.)
 46 At de ble laget av en praktisk årsak – plassmangel i koret – som mange forskere har hevdet, er ikke sannsynlig. Døpefonter fra 1600- og 1700-tallet kom i mange fasonger og varianter som fint var tilpasset koret og som lett kunne flyttes hvis det var behov for det. Flere kirker kunne sågar ha kun en messing-ring som var festet til koråpningen der dåpsfatet kunne settes i.
 47 Fett 1903, 25; Christie 1959, 207.
 48 Flere av disse har fått nye elektriske heisanordninger.

Arkiv

Riksantikvarens arkiv, Oslo

Erdmann Domenicus, om Vikøy kirke 18 november 1933, Riksantikvarens arkiv: RAKV-S-6224-D-Da-Da12-0087-0009-0002.pdf. s. 38.

Kilder og litteratur

- Anker, Øyvind. *Scenekunsten i Norge fra fortid til nutid*. Studier i Norge. Oslo: Dansk-norsk fond, 1968.
 Bach-Nielsen, Carsten. “Dåbens engel – en inventartype i kirkens og bevidshedens rum”, *Kirkehistoriske samlinger* (1994): 7–33.
 Barescheer, Fredric. *Taufengel in Niedersachsen*. Bomann-Archiv, Heft 9. Celle: Bomann-Museum, 1972.
 Beaven, Lisa & Angela Ndalians (ed). *Emotions and Seduction of the Senses, Baroque to Neo-Baroque*. Studies in Medieval and Early Modern Culture, vol. 59, 2018. Kalamazoo, Mich.: Medieval Institute Publications, Western Michigan University, 2018.
 Becker-Carus, Birgitte. *Taufengel in Pommern*. Schwerin: Thomas Helms Verlag, 2012.
 Bendixen, B. E. “Fana Kirke”, *Kirkene i søndre Bergenhus amt – Bygninger og inventarium*. Bergen: Griegs Bogtrykkeri, 1904.
 Christie, Sigrid. *Den lutherske ikonografi i Norge inntil 1800*. Bind 1–2. Oslo: Land og kirke, 1973.
 Christie, Sigrid og Håkon. *Norges kirker. Østfold*. Bind 2. Oslo: Forlaget land og kirke, 1959.
 de Cuveland, Helga. *Der Taufengel*. Hamburg: Friedrich Wittig Verlag, 1991.
 Dietrichson, Lorenz. *Omrids af den kirkelige Kunstarkæologi med særlig Hensyn paa den norske Kirke. Til Brug ved Forelæsninger og til Selvstudium*. Kristiania: Steen’ske Bogtrykkeri og forlag, 1902.
 Ferguson, Robert. *Henrik Ibsen. Mellom evnen og higen*. Overs. Bjørn Alex Herrman. Oslo: Cappelens Forlag, 1996.
 Fett, Harry. *Bilthuggere i Kristiania omkring aar 1700*. Kristiania: Alb. Cammermeyers forlag, 1903.
 Hansen, Jan Ingar. “100 år siden skipsrederen kjøpte tilbake Borre kirke”, *Borreminne 1998–1999. Lokalhistorie fra Borre og Horten*, 71–81. Horten: Borre historielag, 1999.
 Haastrup, Ulla. “Medieval Props in the Liturgical Drama”, oversatt av Jean Olsen, *Hafnia: Copenhagen Papers in the History of Art*, No. 11 (1987): 133–166.

- Helgesen, Anne Margrethe. *Animasjon – figurteaterets velsignelser og forbannelse: norsk figurteaterhistorie*. Institutt for musikk og teater, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo Unipub, 2003.
- Hoffmann-Tauschwitz, Mattias et al. *Taufengel in Brandenburg. Eine Bestanderfassung*. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2006.
- Huitson, Toby. *Stairway to Heaven. The Function of Medieval Upper Space*. Oxford: Oxbow Books, 2014.
- Keck, Davis. *Angels and Angelology in the Middle Ages*. Oxford University Press, 1998.
- Lyons, J. D. *The Oxford Handbook of the Baroque*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Magerøy, Ellen Marie. “Inventar”, *Norges kirker 1-2. Bergen*, ed. Hans-Emil Lidén & Ellen Marie Magerøy, 60–119. Oslo: Riksantikvaren, 1980.
- Peers, Glenn. *Subtle Bodies. Representing Angels in Byzantium*. London: University of California Press, 2001.
- Poscharsky, Peter et al. *Taufengel in Mitteldeutschland. Geflügelte Taufgeräte zwischen Salzwedel und Subl*. Regensburg: Verlag Schnell & Steiner, 2009.
- Sandved, Arthur. *Det tapte paradiset*. Oslo: Aschehoug, 2005.
- Solhjell, Kåre Olav. “Dåpsenglen”, *Gol kyrkje. Hemsedal kyrkje 1882–1982. Festskrift*, ed. Halgrim Ulsaker, 140–148. Gol: Soknerådet, 1982.
- Stolt, Bengt. “De svävande dopänglarna”, *ICO, Iconographisk Post. Nordisk tidskrift för bildtolkning – Nordic Review of Iconography* 2 (1989): 27–40.
- Stolt, Bengt. “De svävande dopänglarna”, *Från kyrkans värld. Småländska kulturbilder 1995*, red. Klas Börjesson, 55–67. Jönköping: Jönköpings läns museum, 1995.
- Stolt, Bengt. *Kyrkliga sällsynheter på Gotland och annorstädes*. Uddevalla: Ödins Förlag, 2000.
- Telhammer, Ingrid. “Dopänglar”, *Sveriges Kyrkor, vol. 221: Kyrkobyggnader 1760–1860, Del 4, Härjedalen, Jämtland, Medelpad och Ångermanland*, 26–30. Stockholm: Riksantikvarieämbetet och Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien [1998].
- Wang, Marit. *Engler i Norge*. Oslo: C. Huitfeldt forlag, 1998.